

УДК 004(477)+02(477):004

Валерій ГОРОВИЙ,

заст. генерального директора НБУВ, керівник СІАЗ, ст. наук. співробітник, канд. філос. наук

Основні тенденції розвитку соціальних інформаційних баз в Україні

У статті розглядається вплив найбільш значущих сучасних чинників розвитку інтелектуальних інформаційних технологій на суспільний прогрес.

Ключові слова: соціальні інформаційні бази, інформаційні технології, комп'ютерні системи, загальносуспільні інформаційні центри, кооперація наукових бібліотек, комп'ютеризація культурно-освітніх закладів, інфотворче середовище.

Процес розвитку соціальних баз в найближчому майбутньому буде залежати від цілої низки факторів, вибудувати які за ієрархією важливості на сьогодні не вбачається за можливе в силу їхньої значної взаємозалежності, а також впливу зовнішніх чинників, які відбиваються на цій взаємозалежності і самі по собі залежать від напряму і реалізації темпів соціального розвитку.

Одним із таких факторів на сьогодні є технічний, технологічний прогрес. Розвиток соціальних інформаційних баз стимулюватиметься поширенням нових, високопродуктивних індивідуальних засобів долучення членів різноманітних людських спільностей до сучасних інформаційних масивів (персональних комп'ютерів, сотового зв'язку, розвитку інтернет-послуг і т. д.). При цьому система ЗМІ, послугами якої користується сьогодні більшість людей у загальному обсязі використовуваної інформації відіграватиме лише певне, чітко окреслене місце. Індивідуальні технічні засоби створюватимуть можливості все більш вільного доступу до потрібних масивів інформації, відбору необхідної даному представнику соціальної спільності інформації для використання її в інтересах даної спільності, розвитку відповідної бази останньої.

Технічний розвиток цих засобів, у цілому, спрямований на спрощення доступу до інформації членів соціальних груп людей, підвищує якісні параметри самого доступу, сприяє входженню інформаційних технологій у нові й нові сфери життя людей.

Як зазначає один із дослідників у США Х. Р. Веріан, «персональний комп'ютер виявляється особливо затребуваним у тих формах організації, де передбачається порівняно невеликий набір стандартизованих компонентів... Існує й безліч інших

прикладів інновацій у виробництві, поштовх яким дали інформаційні технології. Кількість таких прикладів у майбутньому буде лише зростати»¹, що забезпечуватиме продукування нової інформації. Це явище має важливе значення з точки зору розвитку соціальних інформаційних баз, оскільки в даній ситуації звужується сфера досвідного методу продукування нової інформації², здійснюється вплив на якісні характеристики інформації в процесі наповнення баз і, отже, – на якість базової інформації в цілому. В той же час і сам факт розширення використання інформаційних технологій у різних аспектах соціальної сфери життя людей обумовлює додаткові можливості дальшого збагачення соціальних інформаційних баз через повсякденну соціальну практику на більш високому і технологічному, і інтелектуальному рівнях.

Розвиток інформаційних технологій з використанням постійно вдосконалюваних індивідуальних засобів оперування інформацією розвивається паралельно зі збільшенням числа користувачів цими засобами. З точки зору розгляду перспективи еволюції баз, даний процес здійснює суттєвий вплив

¹ *Вэриан Х. Р. Экономическая теория информационных технологий // Социально-экономические проблемы информационного общества. – Сумы : Университетская книга, 2005. – С. 227*

² *Див. про це: Щавелев С. П. Практическое познание. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1994. – С. 35–41; Касавин И. Т. Понятие знания в социальной гносеологии // Познание в социальном контексте. – М.: ИФ РАН. – 1994. – С. 16–17; Бичко І. В. Досвідно-практичні джерела пізнання. Логіко-дискурсивний та інтуїтивний рівні пізнавального процесу // Філософія. Курс лекцій / І. В. Бичко, В. Г. Табачковський, Г. І. Горак та ін. – К.: Либідь, 1993. – С. 455–466 та ін.*

на структуру інфотворчого, інфосистематизуючого середовища. На всіх рівнях інфотворення, відбору інформації для даних конкретних інформаційних баз із загального ресурсу існуючої інформації розширене застосування інформаційних технологій з використанням індивідуальних засобів роботи в інформаційній сфері сприяє систематизації інформаційних процесів за законами функціонування цих технологій. З іншого боку, створена чи оброблена таким чином інформація є більш функціональною у використанні і, отже, підвищує дієвість баз у загальнооспільних процесах.

Удосконалення індивідуальних технічних засобів і впровадження їх у масову експлуатацію сприяє включенню в роботу з інформацією все більшого числа людей. Оскільки вже доведено практикою, що робота з інформацією – найбільш високопродуктивний вид діяльності, сьогодні прослідковується тенденція включення в цю діяльність усе більшого числа людей. І така тенденція набуває розвитку. При цьому, з одного боку, структуровані тематичні масиви інформації в базах сприяють підвищенню ефективності інформаційної діяльності, з іншого – члени соціальних спільностей, підвищуючи продуктивність праці за рахунок ефективного використання інформаційних ресурсів, сприяють розвитку баз, зростанню їх інформаційного потенціалу.

Удосконалення індивідуальних технічних засобів роботи з інформацією сприятиме також зміцненню внутрішньобазових зв'язків, консолідації членів соціальних груп на базі певних інтересів, на базі розвитку цих інтересів. Така консолідація, спільна діяльність, спрямована на досягнення конкретної мети, стає ще одним джерелом підвищення продуктивності використання інформаційних ресурсів.

Усе більше розширення доступу до індивідуальних засобів роботи з інформацією створює умови для формування і розвитку нових соціальнозначимих інтересів, самоорганізації нових людських спільностей, творення нових інформаційних баз, – тобто розвитку процесів дальшого ускладнення соціальної структури суспільства у відповідь на нові виклики дійсності.

І, нарешті, індивідуальні технічні засоби роботи з інформацією сприяють якісному розвитку всього інфотворчого середовища соціальних баз: дають практично безмежні можливості для знайомства з багатствами культури людства в широкому значенні цього слова, створюють можливості для постійного загальноосвітнього і професійного зростання, інтелектуального самовдосконалення. Вони також

створюють сприятливі умови для реалізації здібностей, вивільнення творчого потенціалу людини, що, очевидно, значною мірою сприятиме її перетворенню у більш розвинену соціальну істоту зі зростаючою творчою реакцією на навколишню дійсність.

У зв'язку з цим є слушним твердження про те, що «технологічна революція на інформаційно-комп'ютерній основі у соціально-економічному середовищі призводить до того, що ...електронна культура забезпечує загальне залучення і причетність до соціальних просторово-тимчасових структур»³.

Розвиток потужної комп'ютерної техніки обумовлюється зростаючими масивами інформації, які знаходяться в розпорядженні суспільства і, зростаючими його потребами в інформації та в швидкості її обробки, а також для виробництва нової інформації на базі існуючої з високим рівнем аналітичного осмислення. Розвиток потужної комп'ютерної техніки також помітно впливатиме на систему соціальних інформаційних баз.

По-перше, нові технічні засоби дадуть змогу концентрувати великі обсяги інформації загально-суспільного значення. Ці масиви інформації не йтимуть ні в які порівняння з масивами на існуючих інших носіях у найбільших сучасних бібліотеках. Така концентрація добре структурованої, керованої інформації даватиме можливість вирішення все більш складних проблем, які виникають перед суспільством. Це особливо важливо в ієрархії соціальних інформаційних баз на рівнях загальнонаціональному, загальнодержавному, галузевому, на рівні, де відбувається вирішення загальнооспільних проблем науковими колективами Національної академії наук України і т. д.

Ці бази в своїй сукупності дають можливість практично підійти до вирішення авангардних проблем цілісного пізнання, дискутованих у літературі, які мають привести дослідника на якісно вищий щабель методики дослідження, пов'язаний із використанням не точкових характеристик предмета дослідження, а загальних характеристик, «характеристик полів»⁴.

По-друге, потужні комп'ютерні системи сприятимуть збагаченню соціальних інформаційних баз новою відбраною, структурованою тематичною інформацією. При цьому йдеться про вдосконалення управління потоками постійно продукованої су-

³ Юрженко Л. В. Соціальна структура суспільства. – К.: АПСВ, 2005. – С. 277.

⁴ Петлін В. М. Методики і критерії пізнання в енергоінформаційних науках. – Львів: Світло, 2004. – С. 63.

спільством інформації, підготовку її для багаторазового використання в різних суспільних інтересах.

По-третє, високоефективні комп'ютерні системи – це інструмент наповнення соціальних інформаційних баз новою інформацією найскладнішого рівня продукування на найважливіших напрямках освоєння навколишньої дійсності.

По-четверте, розвиток інформаційних технологій на базі використання високоефективної техніки сприятиме вирішенню дуже важливої для процесу дальшого пізнання світу і дуже актуальної в сучасній соціальній сфері проблеми – введення в суспільний обіг на електронних носіях інформації, що знаходиться нині в системі соціальних баз, у нинішніх бібліотечних, архівних, музейних та інших закладах, наукових інформаційних центрах та інших центрах збереження інформації на паперових, магнітних та інших носіях.

По-п'яте, високоефективна, потужна комп'ютерна техніка дасть змогу прискорити створення системи загальносуспільних інформаційних центрів – банків інформації для всієї системи соціальних інформаційних баз, центрів збереження рознесеної частини інформації цих баз. Не виключено, що із суспільним усвідомленням необхідності таких центрів, із забезпеченням надійності і якості їх функціонування, з розвитком системи програмних продуктів, необхідних для високоякісного управління їхніми інформаційними масивами, наявна система соціальних інформаційних баз значною мірою може втратити необхідність створювати власні запаси інформації як такої. Досить буде мати вичерпні дані про місцезнаходження в тих чи інших загальносуспільних інформаційних центрах всієї потрібної інформації, мати в своєму розпорядженні ефективні програмні продукти для її відбору з масивів центрів і надійні лінії зв'язку для одержання такої інформації.

Що ж стосується розвитку системи зв'язку, від космічного до кабельного, – технічний прогрес у цій сфері сприятиме розвитку ефективної циркуляції інформації. З розвитком технічного прогресу в сфері зв'язку, очевидно, знижуватимуться втрати інформації при передачі, зменшуватиметься рівень інформаційних шумів, зростатиме швидкість доступу до потрібної інформації⁵. Все це сприятиме розвитку корпоративних зв'язків між базами, підвищуватиме ефективність використання інформації і

робитиме все більш відчутною тенденцію формування єдиного загальносуспільного інформаційного організму.

Зовнішні чинники впливу на перспективи розвитку соціальних інформаційних баз у зв'язку з технічним прогресом у сфері комп'ютеризації та розвитку інформаційних технологій пов'язані насамперед із відставанням рівня розвитку матеріально-технічної бази вітчизняної інформаційно-технологічної сфери від рівня передових зарубіжних країн. Технічна база української інформатизації на сьогодні будується, фактично, на зарубіжній комп'ютерній основі, значною мірою – на зарубіжному програмному забезпеченні з використанням зарубіжних ліній зв'язку, методик у сфері інформаційної діяльності. З розвитком комп'ютеризації українського суспільства цей чинник набуватиме у все більшій мірі небажаних проявів.

Використання зарубіжної комп'ютерної техніки і слабо адаптованих технологій сприятиме розвитку процесів надлишкової уніфікації української інформаційної сфери під впливом зарубіжної. Це буде зумовлюватись навіть не стільки свідомим втручанням зарубіжних інформаційних технологій в український інформаційний суверенітет. Справа в тому, що в кожній країні, в її суспільстві органічно вибудовується власний, своєрідний інформаційний простір. У цьому просторі розвиваються відповідні інформаційні технології, відповідна технічна база. Механічне, без належної адаптації, їх перенесення в інший інформаційний простір, що й відбувається сьогодні в Україні, не лише зумовлює зниження ефективності використання зарубіжної техніки і технологій в умовах іншого інформаційного середовища, в порівнянні із країною-виробником. Цей процес призводить до гальмування перспективних напрямів наукових досліджень, застою в високотехнологічних і раніше перспективних галузях вітчизняного виробництва, що впливає також і на розвиток системи вітчизняних інформаційних баз. Дана тенденція негативно впливає і на проблему збереження інтелектуальної власності, проблему національної безпеки, національного розвитку в умовах глобалізації.

Серед зовнішніх чинників до проблеми розвитку соціальних інформаційних баз в умовах науково-технічного прогресу можна також назвати недосконалість діючого правового поля, в якому розвивається процес інформатизації в Україні, надмірна політизація інформаційної сфери, наявна все ще інформаційна інертність певної частини суспільства, у тому числі досить впливової (у сфері бізнесу, політичної діяльності, управлінських структур),

⁵ Див про це: Проблеми телекомунікаційного забезпечення інформатизації // *Сергієнко І. В.* Інформатика та комп'ютерні технології. – К. : Наук. думка, 2004. – С. 365–374.

стосовно розвитку інформаційних технологій, впровадження їх у соціальній сфері.

Ще одним вагомим фактором, який буде суттєво впливати на розвиток соціальних інформаційних баз, є організаційний, заснований на внутрішньо-суспільній організації інформаційної діяльності. Вище вже зазначалося, що така організація природно є самобутньою, оригінальною для всякого суспільства з більш-менш тривалою історією розвитку і стійкістю стосовно зовнішніх впливів. У наш час процеси загальноцивілізаційної глобалізації вимагають певної технічної, технологічної сумісності для налагодження інформаційної циркуляції між базами, насамперед, найкрупнішими, на рівні національних, загальнодержавних, галузевих, баз великих політичних, економічних об'єднань та інших. Проте це ні в якій мірі не свідчить на користь неминучої уніфікації в інформаційній діяльності. Навпаки, розмаїття технічних, технологічних, організаційних рішень в інформаційних процесах збагачує асортимент можливостей, додає гнучкості в пізнанні навколишньої дійсності, сприяє оптимізації внутрішньосуспільних процесів.

Традиційно вже відкладаючи в сторону на певний час проблеми формування потужної матеріально-технічної бази інформатизації українського суспільства, варто зазначити, що реалізація організаційного фактора впливу на розвиток інформаційних баз у нашому суспільстві має перспективу, насамперед, у використанні з максимальною ефективністю через осучаснення, модернізацію наявного вже ресурсу. Йдеться про певну реорганізацію, перебудову діяльності розгалуженої і в значній мірі занепадої протягом останніх півтора десятиліть системи культурно-освітніх закладів, насамперед, бібліотечних, архівних, музейних, клубних. Основні масиви інформації, основні технології використання її, особливо в сільській місцевості, далеко відстали від вимог сьогодення і втратили актуальність для основних користувачів інформації, витіснені телебаченням, паростками нової організації інформаційної діяльності (наприклад, інтернет-кафе-клуби та інші подібні заклади), що однак не йдуть ні в яке порівняння з масштабами охоплення населення, які може дати існуюча мережа культурно-освітніх закладів.

У зв'язку з цим є певні підстави прогнозувати, що комп'ютеризація культурно-освітніх закладів, перші нерішучі спроби якої робляться в останні роки, з підключенням їх до інтернету може різко поліпшити доступ населення до інформації, інформації сучасної, актуальної, і – що дуже важливо – з можливістю вибору, практично безмежного задоволення запитів користувачів. Реалізація даного на-

прямую комп'ютеризації сприятиме швидкому розвитку системи соціальних інформаційних баз, сприятиме процесу зміцнення внутрішньосуспільної єдності, розкриватиме нові можливості культурного розвитку кожної особистості.

Очевидно, на розвиток системи соціальних інформаційних баз суспільства здійснюватимуть вплив процеси суспільної демократизації, зростаючої політичної активності членів суспільства. Ця діяльність позитивно впливає на активізацію інформаторського середовища, на ріст числа зацікавлених користувачів інформацією соціальних баз.

У процесі розвитку інформаційної діяльності, зростання її ролі в соціальному житті, в усвідомленні суспільства буде набувати все більшої самостійної цінності.

Реальний шанс швидкого входження в сучасні інформаційні технологічні процеси для культурно-освітніх закладів нашої країни вбачається в їх корпоратизації, об'єднанні базових інформаційних ресурсів, технічних і матеріальних можливостей, що дасть змогу швидко надолужити існуюче відставання. Уже сьогодні можна передбачити основні види такого об'єднання, скажімо, в бібліотечній сфері.

Так, основна маса публічних бібліотек може бути згрупована за територіальним принципом у загальносуспільні інформаційні центри загального призначення. Вони мають задовольняти на сучасному рівні запити основної маси населення в сучасному інформаційному забезпеченні культурно-освітнього спрямування.

В окремі інформаційні центри з урахуванням специфіки користувачів можуть бути об'єднані спеціальні бібліотечні заклади: дитячі, юнацькі, художні та інші. Об'єднання такого роду закладів створить додаткові можливості для впровадження спеціальних інформаційних технологій, придбання спеціальної інформації, спеціальних консультацій кваліфікованих інформаційних працівників та ін.

Перспективним видається, зокрема для ефективного інформаційного супроводу управлінської діяльності, об'єднання ресурсів галузевих бібліотек. Цим самим не лише ліквідуються традиційні міжгалузеві інформаційні бар'єри, але й будуть створені можливості для цілеспрямованого відбору інформації з глобального інформаційного простору в інтересах реалізації цільових державних програм суспільного розвитку, а також в інтересах зовнішньоекономічної та іншої діяльності України в близькому і далекому зарубіжжі.

Значні перспективи інформаційного, інформаційно-аналітичного забезпечення наукової діяльності можуть буди відкриті зміцненням кооперації наукових бібліотек, перетворення їх в єдиний націо-

нальний науково-інформаційний центр з об'єднаним ресурсом, інформаційними спеціалістами високого класу, озброєними сучасними технологіями відбору і систематизації, збереження і доставки користувачам в оптимальній формі організованої інформації, що має сприяти підвищенню ефективності роботи у вітчизняних наукових центрах.

У цілому, корпоратизація бібліотечної сфери, як і сфери всіх інших культурно-освітніх закладів, розширює доступ до наявних інформаційних масивів, сприяє введенню їх у загальносуспільний обіг, створює умови для наповнення соціальних інформаційних баз традиційною, насамперед вітчизняною, інформацією. Це важливо для зміцнення процесів самоідентифікації традиційних соціальних спільностей в умовах посилення глобальних процесів. У науковій сфері це дуже важливо в нинішній період і, особливо, в період дальшого входження в постіндустріальний, інформаційний етап розвитку суспільства, у процесі еволюції його до передбачуваного в середовищі дослідників суспільство знань⁶, чи Колективного Розуму⁷.

Говорячи про вплив організаційних факторів на розвиток соціальних інформаційних баз, обов'язково необхідно згадати процеси, пов'язані із розвитком інформаційних ринків – якісно нового етапу в утвердженні інформатизації. Діяльність у рамках інформаційного ринку є специфічною формою циркуляції інформації з гарантованим її впливом на користувачів. Розвиток цього процесу накладатиме суттєвий відбиток на еволюцію інформаційних баз. В їх наповненні зростатиме частина інформації, призначеної не для забезпечення власних інтересів даної людської спільності, а для покупця. Основні ресурси бази також певною мірою будуть використовуватися для виготовлення інформаційних продуктів, призначених для ринку. Відбуватиметься структурування інформації відповідно до запитів ринку, вдосконалюватиметься маркетингова діяльність⁸. Інформаційні продукти набуватимуть

⁶ Див.: Геец В. М. Социально-экономические трансформации при переходе к экономике знаний // Социально-экономические проблемы информационного общества. – С. 16–33; Щедріна Т. І. Трансфер інновації як реалізація знань: аналіз для України // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 4. – С. 82–91; Гальчинський А. С., Гесць В. М., Семиноженко В. П. Україна: наука та інноваційний розвиток. – К., 1997 та ін.

⁷ Информационное общество // Моисеев Н. Н. Универсум. Информация. Общество. – М.: Устойчивый мир, 2001. – С. 181–183.

⁸ Маркетинговий підхід до управління бібліотечним виробництвом // Давидова І. О. Бібліотечне виробницт-

усталених форм, очевидно по аналогії з жанрами періодичних видань. У розвитку інформаційних баз в усе більшій мірі буде набувати ефекту присутності раніше малозначимий економічний інтерес.

Можна прогнозувати, що суттєвим джерелом впливу на розвиток інформаційних баз лишатимуться зміни, пов'язані з людським фактором, як основним фактором розвитку інформаторського середовища. Сама людина очевидно поступово адаптується до існування в умовах постійного бурхливого науково-технічного розвитку. В минуле відійдуть панічні прогнози, подібні до тих, якими характеризували період так званого «інформаційного вибуху». Люди адаптуються в нових темпах сучасного життя, звикнуть до нового сприйняття навколишньої дійсності, різко підсилюваного тими можливостями, які забезпечує науково-технічний прогрес. Вони навчатимуться органічно сприймати, фіксувати нову інформацію з урахуванням специфіки відповідних електронних засобів, систематизувати її, використовуючи комп'ютерну техніку. Діяльність людей, інформаторського середовища для соціальних інформаційних баз у все більшій мірі буде базуватись на включенні аналітичного мислення, що не може ефективно розвиватись у тривалому відриві від загальнокультурного розвитку особи.

У зв'язку з цим всебічний розвиток членів суспільства інформаційного періоду його розвитку видається обов'язковою умовою прогресу цивілізації. Саме загальнокультурний розвиток, засвоєння загальнокультурної спадщини минулих поколінь і є тією єдиною системою координат, в якій можливий прогрес людства у всій його національно-культурній багатогранності перед глобальними викликами дійсності.

Звичайно, на нинішньому етапі, етапі входження в постіндустріальний, інформаційний період розвитку можна лише в загальних рисах окреслити ті вимоги, які ставитиме перед людиною нова епоха. Ми знаходимось лише перед першими сходинками крутого шляху пізнання, на яких почергово накреслено девіз «Пізнаю – знаю – творю».

Епоха знань, заснована насамперед на раціональних засадах освоєння дійсності, поставить нові вимоги до своїх сучасників. Наступний крок, пов'язаний із творчим використанням інформаційних ресурсів – найпродуктивніша із відомих сьогодні технологій роботи з інформацією, – ставитиме нові вимоги, нові рубежі.

І в цьому – реальна закономірність і оптимізм майбуття.

во в інформаційному суспільстві. – Х.: ХДАК, 2005. – С. 195–220.